

*Акімова С. С., Максатова Т. В.**

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті надається характеристика психофізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку; визначаються особливості спілкування молодших школярів; розкривається поняття «невербальні» засоби спілкування; фокусується увага на діяльності учнів початкових класів на уроках англійської мови та доводиться ефективність використання невербальних засобів спілкування в початковій школі.

Зміни, які відбуваються в освіті, потребують детального розгляду засобів спілкування, зокрема невербальних, які використовує вчитель на уроках англійської мови в початкових класах, що дозволяє учню школи легко адаптуватися до «картини сучасного світу», що і зумовило актуальність нашої статті.

Згідно з дослідженнями І. Н. Горелова, В. А. Лабунської, А. А. Леонтьєва, Дж. Фаста, А. Піза, М. Крічлі, Ч. Морріса доведено, що у процесі спілкування та взаєморозуміння дітей молодшого шкільного віку важлива роль відводиться так званому «невербальному спілкуванню». Відзначимо при цьому, що проблема інтерпретації невербальних аспектів міжособистісного спілкування має багатовікову історію. Однак детально дана проблема стала розроблятися лише в останні десятиліття починаючи з 60-х рр.

Мета нашої статті – показати роль невербальних засобів спілкування в педагогічному процесі, продемонструвати їх використання у викладанні англійської мови та визначити їх вплив на ефективність вивчення учнями англійської мови.

Мовлення – не єдиний спосіб спілкування. Люди обмінюються інформацією й за допомоги інших засобів – жестів, міміки, погляду, пози, рухів тіла, які часто поєднуються в різних комбінаціях. Усе це невербальні (несловесні) засоби. Ми дуже часто, як учителі, звертаємося до цього способу передачі інформації тому, що в дітей молодшого шкільного віку основні властивості нервової системи за своїми характеристиками наближуються до властивостей нервової системи дорослих, хоч самі по собі ці характеристики ще не дуже стійкі. Дитина ще не володіє своїми почуттями, не може їх стримувати і водночас не вміє керувати ними. Утративши одні форми поведінки, вона ще не оволоділа іншими. Виникають труднощі у вихованні, дитина замикається в собі і часто стає некерованою. У молодших школярів виникає нове для них внутрішнє життя, життя переживань, прямо і безпосередньо не пов'язаних з навколишнім світом. Як наслідок, змінюється структура їх поведінки, формується смислова орієнтувальна основа вчинку [5].

Слід зазначити, що дослідниками пропонуються різні трактування поняття «невербальне спілкування». Зокрема, деякі вчен, такі як І. Н. Горелова, В. А. Лабунської, А. А. Леонтьєва,

* © Акімова С. С., Максатова Т. В.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

розглядають невербальне спілкування як один із видів людської діяльності, інші – як фон, на якому розгортається діяльність, її умова. На початку нашого дослідження дамо дефініцію поняття «невербальне спілкування» – це такий вид спілкування, для якого характерним є використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передачі інформації, організації взаємодії на уроках іноземної мови в початковій школі.

До невербальних засобів спілкування належать:

- паралінгвістичні (інтонація, паузація, дихання, дикція, темп, гучність, ритміка, тональність, мелодика);
- екстралінгвістичні (шуми, сміх, плач);
- кінестетичні (жести, міміка, контакт очима);
- проксематичні (пози, рухи тіла, дистанція, тобто просторово-часова організація спілкування).

Система невербального спілкування займає важливе місце в загальній структурі спілкування. Ми дуже часто звертаємося до цього способу передачі інформації під час проведення уроку. Він багато в чому визначає як реакцію на інформацію, так і ставлення до неї. Варто тільки свідомо поставитися до цих безмовних сигналів, які ми одночасно і подаємо, і приймаємо, як ми тут же відкриємо для себе можливість більш ефективного й дієвого їх використання.

З тих пір, як уперше зацікавилися невербальною комунікацією, було виявлено безліч вражаючих речей. Мабуть, найбільш дивне – це та вкрай незначна кількість слів, що є значущими під час передачі інформації, порівняно з величезною кількістю сигналів, які передаються за допомогою жестів і пов'язаних з ними символів. До двох третин повідомлень, отриманих будь-яким учнем, надходить невербальними каналами зв'язку. Поряд з мовним сприйняттям, між учителем та учнем, постійно курсують повідомлення, які вони приймають і на які вони реагують, перш ніж свідомість піддасть їх раціональному аналізу.

Особливістю мови рухів є те, що її виявлення обумовлене імпульсами підсвідомості молодшого школяра. Немоżliвість підробити такі імпульси дозволяє нам довіряти цій мові більше, ніж звичайному, вербальному каналу спілкування [1].

З перших днів для досягнення поставлених цілей у вивченні іноземної мови вчителю дуже важливо встановити рівень мотивації учіння. Відомо, що за своїми психофізіологічними особливостями молодші школярі різко відрізняються від учнів середньої ланки. Вони дуже допитливі, цікаві, потребують до себе особливої уваги, ретельного вивчення своїх вікових особливостей. Це потрібно розуміти і тому знати анатомію, психологію, фізіологію дитини цього віку. Без знання цих дисциплін неможливо правильно організувати процес навчання, а також вибрати найраціональніші форми та прийоми роботи, здійснити дозування матеріалу. Розвиток психіки здійснюється насамперед на основі провідної для певного вікового періоду діяльності. Такою діяльністю для молодших школярів є учіння, яке суттєво змінює мотиви їхньої поведінки та відкриває нові

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

джерела розвитку пізнавального й особистісного потенціалу. І саме в цей період, аби школярі усвідомлювали суть навчальних ситуацій та послідовно відтворювали всі дії, на перший план виходить невербальне спілкування. Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину. До таких засобів належить система знаків, які відрізняються від мовних способами та формою їх виявлення. У процесі взаємодії вербальні й невербальні засоби можуть підсилювати або послаблювати дію один на одного. Мова невербального спілкування є мовою не лише жестів, а й почуттів. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо.

Навчання іноземних мов передбачає практичне опанування учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування. І саме невербальні засоби спілкування як ніщо інше допомагають в опануванні цих умінь. Практичною метою нової програми для загальноосвітніх навчальних закладів є комунікативний підхід до викладання і вивчення іноземної мови. Головна ідея цього підходу полягає в тому, що учні, щоб стати ефективними користувачами мови, мають не тільки здобувати знання, а й розвивати практичні навички та вміння.

Одним із пріоритетних завдань навчання англійської мови в початкових класах визнається формування в учнів комунікативної компетенції. Тим самим сучасна концепція мовної освіти робить важливий акцент на необхідності не обмежувати вивчення англійської мови, а формувати у свідомості учня «картину світу», притаманну носієві цієї мови як представнику певної культури й певного соціуму.

Однією з перспектив подальшого вивчення цієї теми є розробка проблеми невербального спілкування в процесі міжособистісних контактів у професійній педагогічній діяльності, де воно відіграє значну роль у регулюванні взаємовідносин, встановлення взаєморозуміння [2, с.10].

Якщо вчитель розмовляє іноземною мовою, то школярі одночасно можуть бачити й чути, як говорить учитель, що допомагає розумінню на слух, вони можуть чути іноземну мову у справді комунікативній ситуації. Звичайно вчитель не завжди може використовувати на уроці лише англійську мову. У деяких ситуаціях набагато доцільніше з точки зору часу й економії мовленнєвих зусиль спілкуватися рідною мовою учнів або застосовувати невербальні засоби спілкування. У наукових дослідженнях є різні класифікації невербальних засобів, які схематично можна представити так [1, с.6]. Кінетичні невербальні засоби є найважливішими у спілкуванні. Серед них важлива роль відводиться міміці. Міміка – це експресивні рухи м'язів обличчя, що виражають психічний стан, почуття, настрої людини в певний момент часу. Міміка репрезентує шість основних емоційних станів: гнів, радість, страх, страждання, подив

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

і презирство. Поза – це мимовільна або зумисна постава тіла, яку приймає людина. Жести – це виражальні рухи рук, що передають внутрішній стан людини.

Характер жестів учителя з перших хвилин створює певний настрій у класі. Дослідження підтверджують, що якщо рухи вчителя поривчасті і нервові, то в результаті замість готовності до уроку в учнів виникає стан напруженого очікування неприємностей. Спільна діяльність учителя й учнів передбачає не тільки вплив учителя, але й обов'язковий зворотній зв'язок. Саме за допомогою жесту вчитель часто «включає» її (зі знаком запинання кивок головою, жести, що запрошують і т.д.), підвищує її інтенсивність (жести схвалення, оцінки), або завершує контакт. Жест виступає важливим компонентом зворотного зв'язку, без розуміння якого не може бути адекватною оцінка вчителем стану учня, його ставлення до педагога, однокласників і т.д.

Велику роль жести відіграють і в забезпеченні уваги учнів, що є найважливішою умовою ефективного навчання іноземної мови. Значними можливостями зосередження уваги слухачів володіє саме жест, емоційна насиченість якого, як правило, приковує увагу молодших школярів. Однак стосовно до навчання, особливо до навчання іноземним мовам питання єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності вербалики і невербалики ще не отримували ґрунтовного вивчення, це питання недостатньо досліджене в науково-педагогічній та методичній літературі. У той же час невербальний аспект спілкування займає значне місце в процесі взаємодії вчителя з дітьми. Для того, щоб полегшити свою роботу, учитель повинен вміти спілкуватися з дітьми навіть не розмовляючи, повинен брати до уваги не тільки мовлення учня, а й кожен його жест, погляд, кожен рух, у свою чергу строго контролювати свою невербальну поведінку [4].

Використання невербальних засобів спілкування є дуже корисним способом розкриття значення слів для учнів молодших класів, оскільки таким чином можна уникнути довгих пояснень як рідною мовою, так і мовою, що вивчається. Учителі можуть користуватися жестами чи мімікою для уточнення значення нового слова чи фрази, а також для організації завдань для мовленнєвої діяльності учнів. Наприклад, інструкція Sit down може легко супроводжуватися мімікою і жестом, які допоможуть розкрити значення цього виразу. Подібним чином можна розкрити значення таких слів, як drink чи eat тощо. Учителі користуються низкою жестів для контролю й керування класом. Наведемо приклади найбільш ефективних із них, що підказують дітям інструкції – сісти, підняти, не розмовляти, співати:

Значення	Жести вчителя
Listen (Слухайте)	рука прикладена до вуха
All repeat (Всі повторюють)	жест рукою, який охоплює весь клас
Get into pairs (Працюйте в парах)	з'єднується дві руки разом
Pay attention (Зверніть увагу)	піднімає руку
Wrong (Неправильно)	хитає головою або пальцем
Try again (Спробуй знову)	жест заохочення до повторення дії

Учені А.Ф.Коні та Д.Г.Мід вважають, що комунікативний

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

процес є неповним, якщо ми ігноруємо його невербальні засоби, які:

- акцентують ту чи іншу частину вербального повідомлення;
- передують тому, що буде передано вербально;
- виражають значення, що відрізняється від змісту висловлювання;
- заповнюють або пояснюють паузи, указуючи на намір продовжити висловлювання, на пошук слова тощо;
- підтримують контакт між співрозмовниками і регулюють потік мовлення;
- замінюють слово або фразу.

Складаючи план-сценарій уроку, вчителю доцільно планувати і свою невербальну поведінку, бо вона має величезну силу впливу на психіку учнів [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективність вивчення учнями початкових класів англійської мови в багатьох випадках залежить від правильного використання вчителем засобів невербального спілкування. Тому що, володіючи невербальними засобами спілкування, учитель може:

- використовувати їх для регуляції та оцінювання роботи учнів і таким чином економити час;
- створювати позитивний тонус спілкування, установлювати і зберігати контакт;
- впливати на мовленнєву активність дітей;
- сприяти запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Література:

1. Гин А. Приемы педагогической техники: пособие для учителя. – М.: Вита-Пресс, 1999. – 430 с.
2. Роман С. Методика навчання англійської мови у початковій школі. Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – 327 с.
3. Ставицька Т. Функціональна спрямованість невербальних засобів комунікації у навчальному процесі // Іноземні мови. – 2009. – №3. – С. 15–18.
4. Штіль С. Сприяння мовленнєвій і невербальній компетентності молодших школярів // Шкільний світ. – 2010. – №7. – С.55–61.
5. Ronald E. Riggio. Applications of Nonverbal Communication [Text] I Ronald E. Riggio, Robert S. Feldman. – Mahwah; New Jersey; London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005. – 310 с.

Білоус Л. С.*

ЗДІЙСНЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ДЛЯ СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ

У статті розглядаються питання, пов'язані з обґрунтуванням доцільності здійснення дослідницької роботи на уроках історії.

У сучасних умовах, коли обсяг інформації розширюється небаченими до цього темпами все більшого значення набуває завдання вчити вчитися, тобто вчити самостійно набувати й ви-

* © Білоус Л. С.